

dr hab. Marek Barwiński, prof. UŁ
Uniwersytet Łódzki, Wydział Nauk Geograficznych
Katedra Geografii Politycznej, Historycznej i Studiów Regionalnych

Recenzja rozprawy doktorskiej

mgr Michała Konopskiego

pt. Tożsamość terytorialna Podlasia wobec podziału administracyjnego

zrealizowanej w Instytucie Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania im. Stanisława

Leszczyckiego Polskiej Akademii Nauk w Warszawie

pod kierunkiem **dr hab. Mariusza Kowalskiego**

promotor pomocniczy **dr Rafał Wiśniewski**

Recenzja opracowana na zlecenie Dyrektora Instytutu Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania im. Stanisława Leszczyckiego PAN, prof. Jerzego Bańskiego, w związku z uchwałą Rady Naukowej IGiPZ PAN z czerwca 2021 roku.

Temat rozprawy

Rozprawa doktorska dotyczy modyfikacji tożsamości terytorialnej i postrzegania zamieszkiwanego regionu pod wpływem przekształceń struktury administracyjnej. Jest to zagadnienie istotne, aktualne i podlegające ciągłym zmianom. Obszar Polski, a Podlasia w szczególności, wielokrotnie doświadczał zmian przynależności państwowej i administracyjnej, które determinowały przekształcenia polityczno-ustrojowe, społeczno-kulturowe, gospodarcze, narodowościowe, wyznaniowe. Podlasie należało kolejno do Rusi, Litwy, Polski, Prus, Rosji, Polski, ZSRR, Niemiec i ponownie Polski. Ponadto sąsiadujące państwa niejednokrotnie dzieliły pomiędzy siebie jego obszar oraz wprowadzały własne struktury administracyjne, powodując zerwanie historycznych powiązań etnicznych, religijnych, kulturowych, społecznych, gospodarczych, administracyjnych, co w konsekwencji prowadziło do odmiennego rozwoju podzielonych i oderwanych części. Nie mogło to nie mieć wpływu na ludność zamieszkującą Podlasie. Zmieniało nie tylko ich sytuację polityczną, gospodarczą i prawną. Miało także olbrzymi wpływ na ich tożsamość, samoidentyfikację, więzi wewnątrzgrupowe, poczucie przynależności, zarówno państwowej i narodowej, jak i regionalnej oraz lokalnej. Szczególnie istotne konsekwencje dla postrzegania Podlasia oraz szeroko pojętej tożsamości jego mieszkańców, miały kilkukrotnie

przekształcenia polityczno-ustrojowe okresu zaborów i pierwszej połowy XX wieku oraz częste zmiany podziałów administracyjnych w drugiej połowie XX wieku. Z powodu wielokrotnych zmian przynależności politycznej i administracyjnej poszczególnych części szeroko rozumianego Podlasia, braku wyraźnych granic fizjograficznych oraz różnego pojmowania tego regionu w aspekcie historycznym, administracyjnym i fizycznogeograficznym, bardzo trudno przeprowadzić jego jednoznaczną delimitację. Funkcjonujące od ponad dwudziestu lat współczesne województwo podlaskie, tylko częściowo nawiązuje do tradycji historycznego Podlasia. Zostało pozbawione ziem położonych na południe od Bugu, a istotnie poszerzone o fragment Mazowsza na zachodzie oraz część północną i wschodnią, aż do końca XVIII wieku należącą do Wielkiego Księstwa Litewskiego. Jego mieszkańcy stanowią unikalną w skali współczesnej Polski mozaikę kulturową, etniczną, wyznaniową i językową. Wszystko to czyni Podlasie fascynującym obszarem badań geograficznych, historycznych, socjologicznych, a zwłaszcza badań dotyczących tożsamości jego mieszkańców, w tym tożsamości terytorialnej w aspekcie przekształceń administracyjnych.

Struktura i ocena pracy

Rozprawa jest bardzo obszerna, liczy 256 stron i składa się z sześciu rozdziałów, streszczenia, bibliografii, spisu rycin, tabel, fotografii oraz załączników zawierających schemat kwestionariusza ankiety i przykładowy kwestionariusz ankiety wykorzystany do badań społecznych w gminie Bargłów. W pracy zamieszczono 56 rycin (w tym mapy i diagramy), 11 tabel oraz 4 fotografie.

W pierwszym rozdziale ***Wstępie***, omówiono zjawisko tożsamości regionalnej w skali Polski w ujęciu historycznym, ze szczególnym zwróceniem uwagi na potrzeby badawcze, które skłoniły Autora do podjęcia tej tematyki w odniesieniu do Podlasia. Następnie przedstawiono cele i hipotezy badawcze, zakres czasowy i przestrzenny pracy oraz etapy postępowania badawczego i metody badań. Zgodnie z tytułem rozprawy, głównym celem pracy jest „*określenie wpływu podziału administracyjnego na modyfikację społecznej tożsamości terytorialnej i postrzeganie regionu pogranicza kulturowego północno-wschodniej Polski na przykładzie Podlasia*”. W ramach doprecyzowania celu głównego, sformułowano jeszcze trzy cele szczegółowe, które miały za zadanie określić hierarchię przywiązania ludności do terytorium, zidentyfikować główne czynniki kształtujące współczesną tożsamość terytorialną mieszkańców badanego obszaru oraz określić czy współcześnie dominuje postrzeganie Podlasia w kategoriach regionu kulturowego czy administracyjnego. Autor

sformułował także cztery hipotezy badawcze, wszystkie możliwe do weryfikacji, choć nie wszystkie wydają się konieczne. Zwłaszcza hipoteza trzecia jest zbędna, jako zbyt oczywista (s. 12). O ile w przypadku zdecydowanej większości regionów historyczno-geograficznych Polski, stwierdzenie iż „*tożsamość terytorialna mieszkańców badanego obszaru jest niejednorodna (...)*” byłoby z reguły prawdziwe, to postawienie takiej hipotezy w przypadku Podlasia jest już całkowicie ewidentne. W przypadku obszaru o tak zróżnicowanej historii, tak bardzo wewnętrznie niejednorodnego, pełniącego funkcję wieloaspektowego pogranicza, z mieszkańcami zróżnicowanymi pod każdym względem, nie trzeba prowadzić szeroko zakrojonych badań społecznych, żeby dowieść, iż „*tożsamość terytorialna mieszkańców (...) jest niejednorodna (...)*”.

W kolejnej części *Wstępu* Autor przedstawia zakres czasowy i przestrzenny pracy. Zwłaszcza ten drugi jest istotny dla dalszego postępowania badawczego, ponieważ w zależności od zastosowanych kryteriów, obszar Podlasia jest różnie rozumiany, a w celu realizacji badań dotyczących m.in. roli granicy w modyfikowaniu tożsamości terytorialnej, należało „wyjść” z badaniami poza jego obszar, co też Autor uczynił. Wytyczono bardzo rozległy zakres przestrzenny badań, obejmujący wszystkie jednostki historycznie lub administracyjnie kiedykolwiek związane z Podlasiem oraz szeroką strefę obszarów przyległych, „nie-podlaskich”. Łącznie dało to prawie 400 gmin na obszarze czterech województw Polski północno-wschodniej. Bardzo istotny jest kolejny podrozdział, dotyczący etapów postępowania badawczego oraz zastosowanej metodologii. W omawianej rozprawie podstawowymi metodami badawczymi, jest kwerenda i analiza materiałów kartograficznych, literatury naukowej, danych teleadresowych oraz badania społeczne (ankietowe). Na podstawie powyższych danych zastanych, głównie analizy materiałów kartograficznych, Autor dokonał klasyfikacji obszaru badań, a następnie jego podziału na dwanaście bardzo zróżnicowanych podobszarów badawczych. Podstawowe kryterium stanowią dawne podziały administracyjne. Podział ten zastosowano następnie podczas wyboru lokalizacji gmin, w których dokonano doboru próby badawczej oraz przeprowadzono badania ankietowe. Sposób określenia przez Autora zakresu przestrzennego pracy oraz jego podział na podobszary badawcze, należy ocenić bardzo wysoko.

W rozdziale drugim, na podstawie przeglądu i analizy literatury przedmiotu, zostały obszernie i szczegółowo omówione teoretyczne aspekty podstawowych zagadnień badawczych, w tym tożsamości terytorialnej, granic, regionów, podziałów administracyjnych, percepcji i więzi z przestrzenią oraz pochodzenia i znaczenia nazw geograficznych dla tożsamości terytorialnej ziem Polski. Autor wykazał się bardzo dobrą znajomością literatury

oraz precyzją i rzetelnością przy omawianiu poszczególnych zagadnień, nie tylko z zakresu nauk geograficznych, ale także socjologii i językoznawstwa. Pewien niedosyt pozostawia część rozdziału dotycząca pojęcia granicy i pogranicza (s. 36-39), które zostały omówione – zwłaszcza w porównaniu z pozostałymi zagadnieniami zawartymi w tym rozdziale – dość lakonicznie. Jest to tym bardziej zaskakujące, że praca powstała w Instytucie, który ma bogaty dorobek naukowy w zakresie geografii politycznej, w tym geografii granic.

W rozdziale trzecim, *Fenomen kulturowy Podlasia*, na podstawie literatury historycznej, geograficznej i etnograficznej, została przedstawiona specyfika kulturowa Podlasia, od różnych hipotez dotyczących pochodzenia nazwy, poprzez historię osadnictwa i przemiany społeczno-kulturowe, po współczesny krajobraz kulturowy tego regionu. Rzetelnie zostały omówione procesy osadnicze oraz ich tło historyczne, które doprowadziły w wiekach XI-XVII do ukształtowania mozaiki etniczno-wyznaniowej mieszkańców Podlasia. Równie przekonująco Autor przedstawił walkę władz carskich z Kościołem unickim w XIX wieku, która z powodu uwarunkowań polityczno-administracyjnych (podziału Podlasia wzdłuż linii Bugu) przebiegała inaczej na Białostocczyźnie, a inaczej na południowym Podlasiu. Miała także inne konsekwencje narodowościowo-wyznaniowe. Należy żałować, że przy omawianiu dalszych przekształceń struktury etnicznej i wyznaniowej mieszkańców Podlasia w I połowie XX wieku, Autor nie wykorzystał wyników spisów powszechnych – carskiego z 1897 roku oraz polskich z 1921 i 1931 roku. Analiza porównawcza wyników w odniesieniu do czasów, w których spis był realizowany, mogła przynieść ciekawe wnioski, zwłaszcza w kontekście rosnącej liczebności ludności polskiej i katolickiej oraz gwałtownie zmieniającej się liczby osób narodowości ukraińskiej na Podlasiu.

W ramach omawiania współczesnego krajobrazu kulturowego Podlasia, zostały przedstawione konsekwencje pełnienia przez ten region funkcji pogranicza (cywilizacyjnego, wyznaniowego, narodowościowego, językowego) oraz przestrzenne przejawy zróżnicowania etnograficznego wraz ze współczesnym podziałem na krajobrazy historyczno-kulturowe. Potwierdza on, skądinąd oczywisty fakt, iż pod względem kulturowym także dzisiejsze Podlasie jest regionem bardzo zróżnicowanym, a głównymi przyczynami tego stanu, są uwarunkowania historyczne (zwłaszcza przebieg dawnych granic) oraz zróżnicowanie etniczno-wyznaniowe. Omawiając współczesną strukturę narodowościową, językową i wyznaniową mieszkańców Podlasia, na podstawie wyników spisu powszechnego z 2011 roku, Autor słusznie zauważa, postępującą asymilację (polonizację) społeczności wschodniosłowiańskich, która najsilniej zachodzi w sferze językowej, następnie narodowej, natomiast najwolniej (jeżeli w ogóle) dotyczy wyznania prawosławnego. Konsekwencją jest

brak stereotypowej zależności narodowo-wyznaniowej i zdecydowana dominacja wśród licznej ludności prawosławnej Podlasia, osób o polskiej tożsamości narodowej. Jest to efekt polonizacji części Białorusinów i Ukraińców, bez jednoczesnej konwersji wyznaniowej. W rezultacie głównym czynnikiem różnicującym współczesnych mieszkańców Podlasia, m.in. pod względem kulturowym, obyczajowym, politycznym, jest wyznanie, a nie narodowość czy język, a główna oś podziału biegnie wzdłuż linii katolicy – prawosławni, a nie Polacy – Białorusini/Ukraińcy.

Autor, pisząc o dwujęzycznych nazwach miejscowości w gminie Orla w województwie podlaskim, wspomina, że „(...) wzbudziły kontrowersje wśród miejscowej ludności, gdyż nazwy gwarowe często różnią się od białoruskich. (...) Prawdopodobnie, z tego powodu białoruskie nazwy na tablicach były wielokrotnie niszczone” (s. 90). Nie można się z tym zgodzić. Oczywiście faktem jest, że lokalne, gwarowe nazwy miejscowości w powiecie bielskim i hajnowskim, różnią się od nazw białoruskich, choćby z tego powodu, że na tym obszarze dominują gwary północno-ukraińskie, a nie białoruskie. Nie to jest jednak przyczyną ich niszczenia. Podobnie jak dwujęzyczne tablice polsko-białoruskie, wielokrotnie niszczone były także dwujęzyczne tablice z nazwami litewskimi, łemkowskimi, niemieckimi, a nawet kaszubskimi, choć te ostatnie na dużo mniejszą skalę. Przyczyną nie były kwestie lingwistyczne, tylko niechęć części polskiego społeczeństwa do jakichkolwiek przejawów inności, odmienności. Natomiast faktycznie występujące kontrowersje z białoruskim zapisem nazw miejscowości na Podlasiu, są główną przyczyną wprowadzenia tego typu tablic, tylko w jednej gminie, choć obowiązująca ustawa oraz wyniki dwóch ostatnich spisów powszechnych, dają taką możliwość aż w dwunastu podlaskich gminach.

W rozdziale czwartym ***Zmiany terytorialne i postrzeganie Podlasia***, przeprowadzono gruntowną analizę zmian podziałów administracyjnych na badanym obszarze, od średniowiecza do końca XX wieku. Szczególną uwagę zwrócono na jednostki administracyjne odwołujące się w nazwie do Podlasia. Dzięki temu możliwa była identyfikacja postrzegania tego regionu w aspekcie terytorialnym i administracyjnym oraz określenie wpływu funkcjonowania sformalizowanych jednostek terytorialnych na jego utrwalenie w świadomości społecznej. Jednak Autor nie ograniczył się do zbadania postrzegania Podlasia wyłącznie w kontekście formalno-urzędowym. Omawia także percepcję Podlasia w literaturze (od II połowy XIX wieku), na którą silny wpływ miały uwarunkowania historyczne i zmieniające się realia polityczno-administracyjne. W jednoznaczny sposób wyjaśnia przyczyny i konsekwencje upowszechnienia się nazwy Podlasie dla obszarów położonych na południe od Bugu. Przytacza także różnego rodzaju utrwalone w literaturze

stereotypy dotyczące regionu i jego mieszkańców. Interesujący jest fragment dowodzący bardzo różnego, wręcz dowolnego, pojmowania zasięgu Podlasia w opracowaniach naukowych, zwłaszcza geograficznych i historycznych oraz współcześnie coraz częstsze, błędnego utożsamiania Podlasia z aktualnym województwem podlaskim.

W trzeciej części omawianego rozdziału przedstawiono wyniki mozolnej kwerendy danych teleadresowych (na podstawie książek telefonicznych) podlaskich firm i instytucji z lat 1983-2013, w celu analizy zmian ich liczebności i rozmieszczenia pod wpływem przekształceń struktury administracyjnej. Była to próba zidentyfikowania na badanym obszarze firm i instytucji, których nazwy mogły sugerować podlaską tożsamość regionalną. Okazało się, że liczba tego typu instytucji systematycznie rosła, po obu stronach Bugu, a ich rozmieszczenie wyraźnie nawiązywało do historycznych granic administracyjnych. Głównym impulsem, który wywarł wpływ na wzrost liczebności i zmiany w rozmieszczeniu firm i instytucji o nazwach nawiązujących do Podlasia, było powstanie województwa podlaskiego w 1999 roku. Wyniki tej kwerendy, ich analiza w ujęciu czasowym i przestrzennym, przedstawienie graficzne (ryc. 22, 23, 24), należy ocenić bardzo wysoko, nie tylko z powodu walorów czysto poznawczych, ale też z powodu ich unikalności. Jest bardzo prawdopodobne, że poza omawianą rozprawą doktorską, tego typu danych, w taki sposób opracowanych, nigdzie się nie znajdzie.

Rozdział piąty *Tożsamość terytorialna Podlasia. Badania społeczne*, jest zarówno najobszerniejszy w całej pracy, jak i najciekawszy. Autor postanowił, za pomocą kwestionariusza ankiety, zbadać wpływ ostatniej reformy podziału administracyjnego na tożsamość terytorialną mieszkańców badanego obszaru oraz ich percepcję Podlasia. Przy tego typu badaniach społecznych, kluczowym elementem bezpośrednio wpływającym na rzetelność wyników jest prawidłowy dobór obszaru badań oraz grupy respondentów.

Do przeprowadzenia badań wyselekcjonowano 71 gmin ze wszystkich wcześniej wyznaczonych podobszarów badawczych, w zdecydowanej większości położonych bezpośrednio przy granicy współczesnych i historycznych regionów administracyjnych. Dobór obszaru badań nie budzi zastrzeżeń. Pozytywnie należy także ocenić przeprowadzenie przez Autora wstępnych badań pilotażowych, zwłaszcza, że ich wyniki stały się podstawą do opracowania finalnej wersji kwestionariusza ankiety oraz wyboru ostatecznego wariantu badań. Do respondentów dotarto za pośrednictwem szkół podstawowych i gimnazjalnych z terenu danej gminy, do których, po uzyskaniu uprzedniej zgody dyrekcji, przesłano kwestionariusze ankiety, dystrybuowane przez uczniów, a wypełniane przez dorosłych członków ich rodzin. Otrzymano 9537 ankiet, co oznaczało około 50% stopę zwrotu.

Pozytywnie należy ocenić skalę i efektywność przeprowadzonych badań – zarówno liczbę i rozmieszczenie wybranych do badania gmin, jak i dużą liczbę otrzymanych ankiet przy relatywnie wysokiej stopie zwrotu. Natomiast przy wyborze tego typu metody dotarcia do respondentów (poprzez uczniów szkół, w większości podstawowych), minusem jest uzależnienie badacza od dobrej woli dyrekcji szkół (która nie była powszechna, co czasami wymuszało zmiany wcześniej wybranych gmin lub ograniczenie liczby przesłanych ankiet) oraz możliwość dotarcia tylko do pewnej grupy mieszkańców badanego obszaru (rodzin mających dzieci w wieku szkolnym). W konsekwencji struktura wieku i płci respondentów, znacznie różniła się od rzeczywistej struktury demograficznej mieszkańców. Autor doskonale zdawał sobie sprawę z tych różnic i przy opracowywaniu wyników, starał się je niwelować za pomocą metod statystycznych.

Uzyskane wyniki zostały poddane analizie w podziale na wyróżnione wcześniej podobszary badawcze oraz przedstawione statystycznie i przestrzennie w postaci wykresów i map. Zostało to wykonane bardzo rzetelnie. Ciekawym wynikiem badań, było udowodnienie, że najsilniej utożsamia się z Podlasiem i jest do niego najmocniej przywiązana, zamieszkująca południowo-wschodnią część województwa podlaskiego, rolnicza społeczność prawosławna, narodowości białoruskiej lub określająca się jako tutejsi. Jest to spowodowane ich koncentracją terytorialną, zamieszkiwaniem w granicach współczesnego województwa podlaskiego, konserwatyzmem, silnym regionalizmem, przejawiającym się m.in. używaniem lokalnych gwar oraz powszechnym deklaratywnym „tutejszością”, czyli wyraźnej dominacji przynależności regionalnej, lokalnej, nad narodową czy państwową. Natomiast najbardziej zaskakujący był fakt powszechnej, ponad 90%, twierdzącej odpowiedzi na pytanie „*czy mieszka Pan(i) na Podlasiu?*” wśród respondentów z Suwalszczyzny. Ten region różni od Podlasia wszystko – historia, geografia, gospodarka, kultura, fizjonomia i morfologia wsi, struktura etniczno-wyznaniowa mieszkańców. Łączy tylko jedno – przynależność od dwóch dekad do województwa podlaskiego. Okazuje się, że to „jedno” wystarczy, żeby uzyskać takie wyniki. Podobna sytuacja dotyczy ziemi łomżyńskiej i wschodnich Kurpi. Także analiza odpowiedzi na pozostałe pytania ankiety, dowiodła, że autoidentyfikacja podlaska jest wyższa wśród mieszkańców regionów nie związanych z Podlasiem, a włączonych w 1999 roku do województwa podlaskiego, niż wśród osób zamieszkujących terytoria historycznie podlaskie, ale obecnie znajdujące się w granicach innych województw. Potwierdza to fakt zasadniczego wpływu aktualnej przynależności administracyjnej oraz nowych nazw województw na tożsamość terytorialną mieszkańców.

Bardzo ciekawa poznawczo jest mapa mentalna Podlasia, opracowana na podstawie badań ankietowych (ryc. 51, 53), która także dowodzi, zwłaszcza wśród mieszkańców obecnego województwa, dominacji błędnego postrzegania Podlasia i województwa podlaskiego jako obszarów synonimicznych oraz wyraźnego „przesunięcia” regionu na północ.

W tabeli 10 (s. 183) błędnie użyto pojęcia „trwałość granicy” na określenie liczby lat funkcjonowania danego odcinka granicy. Pod tym pojęciem, w geografii politycznej, rozumie się fakt utrzymywania się wyraźnie zróżnicowanego pogranicza po ustaniu pełnienia przez granicę roli bariery politycznej. Z pewnością nie określa się trwałości granicy precyzyjną liczbą lat, tak można pisać o stabilności granicy. Zresztą Autor prawidłowo rozróżnia te pojęcia w rozdziale drugim (s. 37).

W ostatnim rozdziale **Wnioski** dokonano wnikliwej weryfikacji hipotez (nie wszystkie potwierdzając) oraz obszernie podsumowano wyniki badań. Hipotezy badawcze zostały poddane skrupulatnej diagnozie statystycznej a następnie odpowiednio dobranej interpretacji merytorycznej. Wnioski końcowe są dojrzałe i stanowią interesujące zwięźlenie pracy, zarówno w odniesieniu do badań empirycznych, jak i części analitycznej.

Podsumowanie

Przedstawiona do oceny rozprawa doktorska mgr Michała Konopskiego jest oryginalnym rozwiązaniem problemu naukowego. Doktorant dowiódł, że posiada zdolności do samodzielnej pracy badawczej. Sformułował problem badawczy, dokonał przeglądu bardzo obszernej literatury przedmiotu, określił cele i hipotezy, dobrał odpowiednie metody, dokonał klasyfikacji obszaru badań i doboru próby badawczej oraz przeprowadził badania społeczne, zgromadził materiał źródłowy, który opracował merytorycznie, statystycznie i kartograficznie. Postawione w pracy cele zostały zrealizowane, a hipotezy zweryfikowane. Rozprawa ma prawidłową strukturę treści i cechuje się logiczną kolejnością poszczególnych etapów pracy badawczej, a podejmowane wątki są rzeczywiście istotne dla sformułowanych celów. Oceniam ją zdecydowanie pozytywnie.

Podlasie dotychczas doczekało się licznych opracowań naukowych, m.in. z zakresu geografii, historii, etnografii, socjologii. Jednak z reguły nie uwzględniały one wpływu zmian administracyjnych, zwłaszcza najnowszych, na tożsamość terytorialną mieszkańców, a już z pewnością recenzowana rozprawa doktorska jest pierwszym opracowaniem naukowym, w którym tego typu badania przeprowadzono w tak rozległym zakresie przestrzennym, na obszarze kilku regionów administracyjnych, znacznie wykraczając poza zasięg współczesnego województwa podlaskiego.

Do głównych walorów pracy należy przeprowadzenie oraz statystyczna, kartograficzna i merytoryczna analiza i interpretacja wyników badań społecznych. Doktorant wykazał istnienie wpływu podziałów administracyjnych na modyfikację tożsamości terytorialnej oraz postrzeganie Podlasia, określił hierarchię więzi społeczności z zamieszkiwanym terytorium w różnych skalach przestrzennych oraz funkcjonowanie tożsamości hybrydowych. Dowiódł powszechności utożsamiania Podlasia z aktualnym województwem podlaskim, co wykluczają m.in. kryteria historyczne, etnograficzne i kulturowe.

Rozprawa doktorska napisana jest ładnym językiem, w sposób interesujący i bardzo dobry pod względem edycyjnym. Posiada solidną podbudowę teoretyczną, logiczną konstrukcję, rzetelne i wnikliwe badania empiryczne oraz dojrzałe wnioski. Nie dopatrzyłem się w niej istotnych błędów merytorycznych, a nieliczne uwagi i komentarze krytyczne zostały zawarte we wcześniejszych częściach recenzji.

Wniosek końcowy

Rozprawa doktorska Pana mgr Michała Konopskiego pt. „Tożsamość terytorialna Podlasia wobec podziału administracyjnego”, spełnia zarówno merytoryczne, jak i formalne warunki stawiane pracom doktorskim. Stwierdzam, że recenzowana praca posiada oryginalne wartości poznawcze i spełnia wymogi Ustawy z dn. 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz stopniach i tytule w zakresie sztuki (z późniejszymi zmianami), w związku z czym wnioskuję o przyjęcie pracy jako rozprawy na stopień doktora oraz dopuszczenie jej Autora do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Łódź, 23.08.2021.

dr hab. Marek Barwiński, prof. UŁ